

40-

KAZI SONUÇLARI TOPLANTISI 1. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

40.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

07-11 MAYIS 2018
ÇANAKKALE

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3627-1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 183-1

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Adil ZME

07-11 Mayıs 2018 tarihlerinde gerçekleştirilen
40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
anakkale Onsekiz Mart niversitesi'nin katkılarıyla
gerçekleřtirilmiřtir.

Kapak ve Uygulama
Arel Grsel Tanıtım San. Tic. Ltd. şti.

e-ISSN: 3667-8845

Kapak Fotoęrafı: *Rüstem ASLAN*
Troya renyeri 2017 Yılı Kazı alışmaları

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil zme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

Abuzer KIZIL, Taylan DOĞAN Euromos 2017 Yılı Çalışmaları.....	1
Adnan DİLER, Bekir ÖZER, Hülya BULUT, Şahin GÜMÜŞ, Gözde ADIGÜZEL, Sevilay Zeynep YILDIZ Pedasa 2017	19
Ahmet Cem ERKMAN, Şakir Önder ÖZKURT Kurutlu Kazısı (2017).....	43
Ahmet ÇAYCI, Zekeriya ŞİMŞİR Gevale Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları.....	49
Akın ERSOY, Binnur GÜRLER, Hakan GÖNCÜ Antik Smyrna/İzmir, 2017	63
Alessandra RİCCI The Küçüyalı Arkeopark (İstanbul), 2014–2015: Excavation, Conservation and Public Archaeology	79
Ali BAŞ, Remzi DURAN, Şükrü DURSUN, Ayben KAYIN 2017 Yılı Keykubadiye Sarayı Kazısı.....	103
Ali BORAN, Halil SÖZLÜ, Razan AYKAÇ Silifke Kalesi 2017 Yılı Kazı Çalışmaları	123
Ali Yalçın TAVUKÇU, Akın TEMÜR, Zerrin AYDIN TAVUKÇU, Mesut CEYLAN, Sinem COŞKUN, Kasım EKER Alabanda 2017	147
Annalisa POLOSA Elaiussa Sebaste 2015–2017 Excavation and Conservation Works	161
Andreas SCHACHNER 2017 Yılı Boğazköy–Hattuşa'da Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	179
Aslı ÖZYAR, Elif ÜNLÜ, Türkan PİLAVCI, Serdar YALÇIN, Amanda FILMYER, Virginia VERARDI, Taha YURTTAŞ, Kutay ŞEN, Marta KOUMARI Tarsus–Gözlükule 2017 Yılı Kazısı.....	201

K. Aslıhan YENER, Murat AKAR, Müge BULU Aşçana Höyük, Alalah 2017 Yılı Çalışmaları.....	217
Asuman BALDIRAN İsos Antik Kenti 2017 Yılı Çalışmaları	237
S. Yücel ŞENYURT, Atakan AKÇAY, Mehmet CEVHER, İlkay AKLAN, Seda KARA Ovaören 2017 Yılı Kazı Çalışmaları.....	251
Atila ENGİN, Engin ÖZGEN, Aydoğan BOZKURT, Derya BOZKURT, Ali ÖZER Oylum Höyük 2017.....	271
Aygün EKİN MERİÇ, Ali Kazım ÖZ, Nezihat KÖŞKLÜK KAYA, Fatih Hakan KAYA, Nihal KARDORUK İzmit Roma Tiyatrosu 2017 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	293
Ayla SEVİM EROL, Alper Yener YAVUZ, Serdar MAYDA, Erhan TARHAN, Çilem SÖNMEZ SÖZER, Hakan MUTLU, Ahmet İhsan AYTEK Çorakyerler Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları	311
Bahadır DUMAN Tripolis 2017 Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	325
V. Belgin DEMİRSAR ARLI İzmit Çini Fırınları Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları	345
Bilal SÖĞÜT, Zeliha GİDER BÜYÜKÖZER Stratonikeia ve Lagina 2017 Yılı Çalışmaları	361
Bilge HÜR MÜZLÜ, Hüseyin KÖKER, Mustafa AKASLAN, Lidewijde De JONG, İlkay ATAV KÖKER, Ahmet MÖREL, Burak SÖNMEZ, Meltem AYAŞAN, Arie Kai BROWNE Seleukeia Sidera Antik Kenti Temizlik - Düzenleme ve Ölçüm Çalışmaları	385
Bora UYSAL, Ali ÇİFÇİ Elbistan Karahöyük Kazısı 2017.....	397
C. Brian ROSE, Ayşe GÜRSAN SALZMANN Gordion 2017	411

D. Burcu ERCİYAS, Mustafa N. TATBUL Komana 2017 Yılı Kazı Çalışmaları	425
Burçin ERDOĞU, Çiğdem ATAKUMAN, Nejat YÜCEL Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik 2017 Yılı Kazı Çalışmaları	437
Celal ŞİMŞEK 2017 Yılı Laodikeia Çalışmaları	445
Celil ARSLAN 2017 Yılı Eski Ahlat Şehri Kazısı	471
Christopher H. ROOSEVELT, Sinan ÜNLÜSOY, Christina LUKE Kaymakçı Arkeoloji Projesi: 2016-2017 Yılları Kazı ve Araştırma Sonuçları	487
Claire BARAT, Emine KÖKER GÖKÇE Porsuk-Zeyve Höyük 2017 Yılı Kazısı	505
Coskun ÖZGÜNEL, Davut KAPLAN, Tayyar GÜRDAL 2017 Yılı Gülpınar / Smintheion Kazıları (38.Yıl)	517
Deniz YAŞIN, Gamze KAYNAK, Fatih BAYTAROĞLU, Reyhan Ece ŞENTÜRK, Zehra ÇAKAN, Sibel TORPİL, Mehmet BOZ, Erkan ÖZEROL, Nedim DERVİŞOĞLU Tepebağ Höyük 2017 Yılı Kazı Çalışmaları	531
Şengül Dilek FUL, Murat TEKİN, Emine Saka AKIN 2017 Yılı Sebastopolis Antik Kenti Kazı Çalışmaları	553
Elif GENÇ, Birgül YILDIZ KÖSE Doğanpınar Barajı Tilbaşar Höyük 2017 Yılı Kazısı	565
Elif ÖZER, Murat TAŞKIRAN Aizanoi 2017 Sezonu Kazı ve Araştırmaları	581
Elif Tül TULUNAY et alii Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2017 Yılı Kazısı	603
Emel ERTEN, Murat ÖZYILDIRIM, Tuna AKÇAY, Yavuz YEĞİN Mersin Silifke Olba Kazıları: 2017 Dönemi Çalışmaları	627

E. Emine NAZA–DÖNMEZ, Şeyda ALGAÇ, Tolga AYDIN Amasya–Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı 2017 Dönemi Çalışmaları	641
Michael BLÖMER, Dilek ÇOBANOĞLU, Engelbert WINTER 2017 Yılı Doliche Kazı Sezonu	651
Engin AKDENİZ, Aydın ERÖN, Nihal AKILLI 2017 Yılı Thyateira ve Hastane Höyüğü Kazıları	671
Erdal ESER, Meryem ACARA ESER, M. ŞAHİN Divriği Kalesi Kazısı: 2017	683
Ergül KODAŞ, Nihat ERDOĞAN Boncuklu Tarla 2017 Yılı Kazıları	693
Erkan KONYAR, Bülent GENÇ, H. Banu KONYAR, Armağan TAN, Anıl YILMAZ, Can AVCI Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2017 Yılı Çalışmaları	711

2017 YILI LAODIKEIA ÇALIŞMALARI

Celal ŞİMŞEK*

2017 yılında Laodikeia’da farklı sektörlerde kazı ve restorasyonlar sürdürülmüştür¹.

1) KANDİLKIRI ÇALIŞMALARI (Resim: 1-2)

Laodikeia Batı Nekropolü alanı içerisinde yer alan Prehistorik Kandilkırı yerleşmesinde; 2010 yılında kazılan 5/B açması, Kandilkırı 4. tabaka olarak tanımlanan Erken Tunç Çağı (ETÇ) 2’ye tarihlenen mezarlık alanıdır². Söz konusu mezarlık alanının kuzeye doğru devam edip etmediğinin anlaşılması için 5/A açmasının batı yarısının da kazılması uygun görülmüştür. 5/A

* Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK, PAÜ, FEF, Arkeoloji Bölümü, Kınıklı Yerleşkesi, Denizli/TÜRKİYE. e-mail: csimsek@pau.edu.tr

1 Bakanlık Temsilciliğini; Zülküf KARAKUŞ (Çanakkale Müzesi) ve Sevim Arslan (İzmir Müzesi) yapmıştır.

Kazı Heyeti: Prof. Dr. Francesco Guizzi, Dr. Michela Nocita, Dr. Alister Filippini, Asistanlar: M. Ayşem Sezgin, Mehmet Okunak, Umay Oğuzhanoğlu Akay, Barış Yener, Mustafa Bilgin, Bilge Yılmaz Kolancı, Yasemin İnceelgil. Restoratörler: Öğr. Gör. Çağrı Murat Tarhan, Öğr. Gör. Erkan Baloğlu, Eda Altuncu, Emin Ateş, Arkeologlar: Ayşegül Arıç, Doğan Peçen, Esra Okunak, Fatma Kıyak, Kayhan Yağlıdere, Kübra Çalısır, Kürşat Polatçıl, Şeniz Yener, Mimar: Elif Çetinkaya Ersan, Öğrenciler: Pamukkale Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi Buldan Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon, Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi ve Ren Friedrich Wilhelm (Bonn) Üniversitesi arkeoloji, restorasyon ve mimarlık bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır. Web: <http://laodikeia.pau.edu.tr/>

Finans Kaynakları: Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, (DOSİMM), Denizli Valiliği, Merkezefendi Belediyesi, Pamukkale Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü, Aydem Perakende Elektrik Satış A.Ş., Baysu Su Arıtma Sistemleri, Denizli Sanayiciler ve İşadamları Derneği (DESİAD), Aslı Tekstil, Mesa Tekstil, DOK-SAN Denizli Dokuma Sanayii ve Tic., PASVAK, Sabanoğlu, Sadık Petrol, Terzioğlu İnşaat, Tümaş Mermer, Soroptomist Derneği, Derya Baltalı, Gültekin Solgar, Hasan Kasapoğlu, Hüseyin Erikoğlu, Mehmet Manisalı, Nevzat Önal, Rıdvan Erdemir.

2 Şimşek, C., “2010 Yılı Laodikeia Kazıları”, 33. KST (23-28 Mayıs 2011, Malatya), Cilt 4, Ankara, 2012, 586-590, Res. 13-14; Şimşek, C., *Laodikeia (Laodicea ad Lycum), Laodikeia Çalışmaları 2*, İstanbul, 2013a, 400-407, Res. 529-536.

açmasının 2012’de kazılan doğu yarısında ise ETÇ 3’e tarihlendirilen, 2. tabakaya ait bir duvarı oval olan uzun ve dikdörtgen planlı mimari kalıntılara ulaşılmıştır³. Ortaya çıkartılan mimarinin planına bakıldığında, burada tespit edilen oval duvarın, 2. tabaka yerleşmesinin batı sınırını oluşturmuş olabileceği düşünülmüştür. 2017 kazı alanının seçimindeki diğer bir amaç da bu görüşün doğru olup olmadığının anlaşılmasıdır. Açmanın yüzeyinde 295,90 m. kotunda başlatılan kazı çalışmalarında, 295,60 m. seviyesine kadar Locus 1 olarak tanımlanan tarım toprağı kazılmıştır. Yüzey toprağının hemen altında, Locus 53 olarak adlandırılan sarı renkli, bazen sıkışık bazen yumuşak yapıdaki dolgu içerisinde zaman zaman irili ufaklı kerpiç döküntülerine rastlanmıştır. Locus 53 içerisindeki seramikler yoğundur ve aşınmamış iri parçalardan oluşmaktadır. 3. tabakanın karakteristik özelliklerini yansıtan bu seramik içinde çark yapımı, kırmızı film astarlı (*wash*) tabaklar, kırmızı astarlı tankard parçaları ve çok az sayıda ithal parlak kırmızı astarlı ve saklı astar bezemeli (*Red Coated Reserve Slip Ware*) seramikler dikkat çekicidir. 2. tabakada yoğun olarak görülen “S” profilli gri çanaklar ise bu tabakada oldukça az sayıdadır. Bunların yanında, hayvan kemikleri, bazı metal iğneler ve taş alet parçaları da yine 3. tabakayla ilişkili olmalıdır. 2017 yılı kazılarında, 2. tabakaya ait herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamış olması, 2012 yılında 5/A açmasında açığa çıkarılan, oval formlu duvarın, olasılıkla yerleşmeyi çevreleyen basit bir dış duvarın parçası olduğu ve 2. tabaka yerleşmesinin daha batıda devam etmediği varsayımını destekler niteliktedir. Kandilkırı’nda geçmiş kazı sezonlarında, bazı çöp çukurları ve yanmış taban parçalarından tanınan 3. tabakanın yerleşim alanının yeri henüz kesin olarak bilinmemektedir. Bu tabakaya ait olabileceği düşünülen iki duvar, 2016 yılı kazılarında, I/3 açmasında tespit edilebilmiş olmasına karşın, bu duvarlar 2. tabaka yapılarının altında kaldığından çok kısıtlı bir alanda araştırılabilmektedir⁴. Bu bağlamda, yukarıda tanımlanan Locus 53 yerleşmesinin bu kesiminin 3. tabakada kullanıldığını ya da 3. tabakaya ait bir molozun bu alana dökülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Locus 53’ün altında, Locus 54 ve Locus 55 olarak tanımlanan, ana toprağın hemen üzerinde bulunan yer yer kireçli ve tanecikli, yer yer açık

3 Şimşek, C., “2012 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, 35. KST (37-31 Mayıs, 2013, Muğla), Cilt 3, Muğla, 2014, 91-94, Res. 14-15.

4 Şimşek, C., “2016 Yılı Laodikeia Çalışmaları”, 39. KST, (22-26 Mayıs, Bursa), Cilt 1, Bursa, 2018, 359-363, Res. 2-3.

renk ve yumuşak toprağa rastlanmıştır. Söz konusu locus içerisinde, seramik miktarı azalmış ve seramik dışında önemli bir buluntuya da rastlanmamıştır. Alanda 295,25 m. kotunda, ana toprağa ulaşılmıştır. Söz konusu iki locus içerisindeki seramik ETÇ 2 ve 3'e tarihlendirilebilecek karışık ve küçük parçalardan oluşmaktadır. Bu durum, 5/A açmasının güneyi boyunca uzanan mezarlık alanının, bu kesimde devam etmediğini ve bu kesimde 4. tabakaya ait çukur vb. başka bir kontekstin de bulunmadığını göstermiştir. Olasılıkla, 4. tabakadaki mezarlığın bu kesime yayılmaması nedeniyle, burası 3. tabaka sakinlerince kullanılmıştır.

II) STADYUM CADDESİ ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 3-7)

Hippodamik plan sistemi içerisinde, kentin ana caddelerinden biri olan ve kuzey-güney doğrultusunda (*cardo*) uzanan Stadyum Caddesi'nde⁵ 2009 ve 2011 yıllarında, caddenin kuzey başlangıcında yer alan Caracalla *Nymphaeum* önünden başlanarak güneye doğru 175 m.lik bölümü portikleriyle beraber açığa çıkartılmıştır⁶. 2015 yılında ise 2011 yılında çalışmaların sonlandırıldığı alandan başlayarak caddenin güney sonuna kadar Traian *Nymphaeum* ve Meydanı ile birlikte toplamda 154 m. uzunluğundaki alanda kazı çalışması yapılmıştır⁷. Böylece toplamda 329 m.lik Stadyum Caddesi'nin kazı çalışmaları tamamlanmıştır. Stadyum Caddesi'nde antik kentin diğer ana cadde düzenlemelerindeki çift taraflı portik uygulamasına karşın, caddenin güney yarısında doğuya II. su dağıtım terminaline ayrılan yol hattından itibaren Traian *Nymphaeum* Meydanı'na kadar olan bölümde doğu tarafta tek basamaklı bir kaldırım, batı tarafta ise Efes Portikosu'ndan itibaren Traian *Nymphaeum*una kadar 143,30 m. boyunca kesintisiz şekilde portik düzenlemesinin devam ettiği anlaşılmıştır⁸. Caddenin güney sonunda geç dönem kullanımlarına bağlı

5 Şimşek 2013a, 125.

6 Şimşek, C., "2009 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 32. KST (24-28 Mayıs 2010, İstanbul), Cilt 3, Ankara, 2011, 458-460, Res. 10-11; Şimşek, C., "2011 Yılı Laodikeia Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", 34. KST (22 Mayıs-1 Haziran 2012, Çorum), Cilt 3, Çorum, 2013b, 106, Res. 1, 7; Şimşek 2013a, 125-130, Res. 40, 150-156.

7 Şimşek, C., "2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar", *Arkeoloji ve Sanat*, 156, İstanbul, 2017, 135-139, Res. 6-14.

8 Şimşek, C., "2015 Yılında Laodikeia'da Yapılan Çalışmalar", *Denizli'nin Derin Geçmişi Kazı ve Araştırmalar 2, Geçmişten Günümüze Denizli*, Sayı 47, Özel Sayı ed. C. Şimşek, Denizli, 2016a, 10-16, Res. 25-37; Şimşek 2017, 135-137, 139, Res. 10-11.

olarak yapılan düzenlemeler sonunda Portiğin 92.50 m.lik bölümünde portik genişliği 4 m.ye kadar daraltılmıştır. Caddenin batı bölümünde yer alan portik sistemi bir ayak, beş sütun şeklinde olup güney sonda ise dört sütuna inmiştir. Bu düzenlemede toplamda 6 ayak ve 23 adet monolit yivsiz sütun ortaya çıkartılmıştır.

Alandaki restorasyon çalışmaları onaylanan projesine göre yürütülmüştür. Mimari bloklar üzerinde restorasyon çalışmalarının başlıca aşamaları; koruma, onarma, sağlamlaştırma ve ayağa kaldırma şeklinde yapılmıştır. Yapılan onarım çalışmaları bloklardaki özgünlüğe dokunulmadan gerçekleştirilmiş, modern yöntemlerin yanı sıra antik dönemdeki uygulamalar da kullanılarak anastylosis esas alınmıştır. Antik dönemde tamirat görmüş olan bloklardaki uygulamalar (dübeller ve kenetler ile kurşun akıtma sistemi) aynen yinelenmiştir. Suriye Caddesi'nin Batı Portiği'nde yapılan restorasyon, sağlamlaştırma ve düzenleme çalışmaları, kuzeyden güneye doğru belirli bir sistem içinde yapılmıştır. Buna göre; portiğin kuzey ucunda yer alan dükkâna ait kapının neredeyse tamamına yakını sağlam durumda ele geçirilmiş olan söve ve lentosunda anastylosis esaslı restorasyon çalışması yapılmıştır. Stadyum Caddesi'nin Batı Portiği'nde ortaya çıkartılan tüm dikey ve yatay taşıyıcı malzeme, *stylobat* üzerinde yer alan *in-situ* kaideler haricinde, M.S. 494 yılı ve İmparator Focas Döneminde (M.S. 602-610) yaşanan depremler ile birlikte doğu yöne, cadde tabanı üzerine sütun ve ayaklar üzerinde yer alan tuğla kemerleriyle birlikte yıkılmıştır. Çalışmalara Batı Portik'te tahrip olan *stylobatın* onarılması işlemiyle başlanmıştır. Mevcut haliyle cadde tabanından 0.43-0.52 m. arası değişen yüksekliğe sahip tek basamak ile çıkılan portik *stylobatı* devşirme traverten bloklardan oluşturulmuştur. Restorasyon çalışması sırasında *stylobat* blokları arasında zamanla bağlayıcılığını yitiren özgün harç temizlenmiştir. Yeniden orijinaline uygun analizine göre hazırlanan kireç ve elenmiş kumlu harç ile derzlemeleri yapılmıştır. *Stylobatın* sağlamlaştırılmasının ardından portiğe ait dikey ve yatay mimari malzemelerin demo aşamasına geçilmiştir.

Stadyum Caddesi'nde Batı Portiğe ait son düzenlemede 23 adet devşirme mimari blokdan yapılan impost kaidelerinin *in-situ* halde olduğu görülmüş, 6 traverten ayağın bloklarının yerleri portik üzerindeki izlerinden ve yıkıl-

ma açılırları dikkate alınarak tespit edilmiştir. Düşme pozisyonlarına ve portik üzerinde yer alan izlerine göre özgün yerleri tespit edilen mimari bloklar ayağa kaldırılmadan önce blokların görünen yüzlerindeki kırık parçaların bulunabilenleri ana gövdeye yapıştırılmıştır. Parçaların birleştirilmesinde epoksi ve aerosol ile hazırlanan yapıştırıcı kullanılmış olup ana parçaların birleştirilmesinde paslanmaz krom çelikten dübeller atılmıştır. Monolit sütunlarda önce demo çalışması yapılmış olup sonrasında alt, üst ve orta kısımlarında yer alan, orijinalde demir+kurşun ile birleştirilen dört köşeli dübeller, yine orijinalinde olduğu gibi 2,0x2,0 cm. ebatlarında, duruma göre ise farklı uzunluklarda krom çelik ve kurşun ile kuzeyden güneye doğru tek tek sabitleme işlemlerine geçilmiştir. Benzer işlem traverten ayakları oluşturan kesme dikdörtgen blokların da buluntu pozisyonuna göre orijinal yerlerine konularak önce demo ve sonrasında sabitleme çalışmaları yapılmıştır. Demosu yapılan dikey taşıyıcı elemanların başlık ve kaideleri ile birlikte toplam yüksekliklerinin, depreme bağlı ve yolun eğiminden kaynaklı olarak 3.0 m. ile 3.40 m. arasında değiştiği görülmüştür.

Alanda yapılan sabitleme işlemlerinde 11 adet sütunun gövdeleri altında bulunan donatı yuvasına 0.15 m. uzunluğunda, 2,0x2,0 cm. ebadında kare krom çelikler 7.5 cm. olarak kaide ve sütun altlarına kurşun ile sabitlenmiştir. Bazı kaidelerde ise epoksi ve katalizörle hazırlanan yapıştırıcı kullanılmıştır. Kalan 3 adet sütun gövde parçasında ise düşmenin etkisiyle kırılan ve zamanla çeşitli etkenler sonucunda yok olan eksik parçaları pantograf (orijinal bloğun eksik kısmının kalıplama yöntemiyle özgün malzeme ile tamamlanması tekniği) ile tamamlanıp diğer sütunlara uygulanan restorasyon yöntemi benzer şekilde bunlara da uygulanmıştır. Portik *stylobati* üzerinde yer alan ve sütunların arasına yerleştirilmiş olan 3 adet traverten ayakta ise dikdörtgen bloklar orijinaline uygun olarak krom çelik kenetler⁹ ile birbirine tutturulmuş, derz aralarına ise analizine göre hazırlanan harç ile terazileme işleminin ardından sabitleme çalışmasına geçilmiştir. Sütunlar ve traverten ayakların bazılarında yer alan toprak boyalı yazıtların üzeri doğa koşullarına karşı koruma sağlayan funcosil adı verilen şeffaf bir koruyucu madde ile kaplanmış-

9 İki ucu 90° kıvrık olan kenetlerin uzunlukları muhtelif, kıvrık uçların uzunlukları ise ortalama 5 cm.dir. Kenetler yuvalara yerleştirildikten sonra üzerlerine eritilmiş kurşun dökülerek sabitlenmiştir.

tır. Böylece korunmuş durumda bulunan 14 adet sütun ile 3 adet traverten ayağın anastylosis esaslı restorasyon çalışması tamamlanmıştır.

Stadyum Caddesi Batı Portiği'ndeki sütunlar üzerinde bulunan ve alanın yeniden düzenlendiği dönemde sütunlar ile ayaklar arasında portiğin daha görkemli olmasını sağlamak üzere tuğla kemerlerle yükseltildiği, belirli aralıklarla yerleştirilen kemerlerin ise sistemin mukavemeti için yapıldığı anlaşılmıştır. Özellikle statik yönden kemer sistemi altta açık kemer ve üstünde sağır kemer şeklinde düzenlenerek, ağırlıkların ayaklar ile sütunlar üzerine dengeli basması sağlanmıştır. Bununla ilişkili olarak cadde üzerinde kemer sistemi yıkıldığı şekliyle açığa çıkartılmıştır. *In-situ* şekliyle bulunan çift katlı kemer sistemi yaklaşık 3.20-3.30 m. yüksekliğinde olup genişlik ise sütun ve ayak aralarının durumuna göre değişmektedir. Çalışmanın ikinci aşaması, bu tuğla kemer kalıntılarının belgelenerek bir kısmının kaldırılması ve bir kısmının ise *in-situ* yıkıldığı haliyle, etrafı ahşap çerçeve içine alınarak konservasyonu yapılmıştır. Caddeye paralel yapılan bazilikanın önünde yer alan doğu kaldırımı üzerine yıkılan tuğla kemerlerin kaldırılması sırasında, kemer yıkıntılarının altında toplamda 5 adet altın sikke bulunmuştur. Bu sikkeler; II. Justinus Dönemine (M.S. 565-578), diğer dört sikke ise Mauricius Tiberius Dönemine (M.S. 582-602) tarihlenmektedir. Söz konusu sikkeler M.S. 7. yy.da İmparator Focas (M.S. 602-610) dönemi depremi ve kentin terk edilmesi öncesi son kullanım evresine aittir. Ayrıca cadde zemininde depremlerin, doğanın ve zamanın etkisiyle meydana gelen yükselme-çökmeler, blokların terazilenmesiyle düzenlenmiştir.

III) TRAIAN NYMPHAEUMU MEYDANI ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 7-8)

Stadyum Caddesi'nin güney sonunda yer alan, Traian *Nymphaeumu* Meydanı'nın¹⁰ taban döşemeleri ilk evrede traverten bloklardan yapılmış olup M.S. 5.-6. yy.larda bunların üzerine devşirme düzgün kesilmiş mermer bloklar ile ikinci kat döşeme yapılmıştır. Meydanın ilk dönemine ait traverten zemin döşemelerinde depremin, doğanın ve zamanın etkisi ile kırılmaların, bozulmaların, yükselme ve alçalmaların olduğu görülmüştür. Meydandaki

10 Şimşek 2016a, 24-28, Res. 46-51; Şimşek 2017, 145-147.

restorasyon çalışmalarının amacı kırık olan döşeme bloklarının yapıştırılması yükselme ve çökmenin terazilenmesi şeklindedir. Böylelikle Cadde'nin daha düzgün bir taban formuna ulaşması sağlanmış ve zamanla oluşabilecek bozulmaların önüne geçilmiştir. Meydanın, kentin terk edilmesine bağlı olarak taş ocağı olarak kullanılmasından kaynaklı birçok bloğun kırıldığı taşındığı ve ayrıca doğa koşullarından kalan blokların da etkilendiği tespit edilmiştir. Alanda ele geçen kırık döşeme bloklarının yapıştırılmasında değişik boyutlarda yuvarlak krom-çelik ve yapıştırıcı olarak epoksi-reçine kullanılmıştır. Üst mermer döşemenin korunduğu alanlarda hem kullanım evrelerini göstermek hem de mermer döşemenin çevresel koşullar nedeniyle dağılmasını ve kaymasını engellemek amacıyla etrafları travers ahşaplarla çerçevelenmiştir.

IV) TRAIAN NYMPHAEUMU SU SİSTEMİ VE ÇEVRESİNDEKİ MEKÂNLARDA YAPILAN KAZILAR (Resim: 1, 7-9)

2015 yılında kazısı gerçekleştirilen¹¹, bulunan yazıt ve heykel grubuyla Traian *Nymphaeumu* olduğu kesinleşen anıtsal çeşmenin kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultulu mekânda 2017 yılında kazı çalışmaları yapılmıştır. Çalışmanın amacı; suyun ana havuz ve yanlarda yer alan küçük çeşmelere nasıl verildiği ve geç dönemde terminalde yapılan değişim ve eklemelerin nasıl olduğunu anlamaya yöneliktir. Apsidal planlı Traian *Nymphaeumu*'na su, II. su dağıtım terminalinden¹² getirilmiş olmalıdır. Anıtsal çeşmenin orijinal kullanımında çeşmenin tam orta aksında bulunan ve doğu-batı yönlü duvara yaslanan basınç alma tankına kalın cidarlı, basınca dayanıklı ana künk ile getirilen su, tankın üzerinde yer alan mermer tablaya (kapak) çarparak güneyinde yer alan 0.22 m. çapındaki bir kanaldan hazneye akmakta, hazne önüne yapılan bir olukla apsidal planlı havuza ulaşmaktadır. Ana havuza suyun bir olukla akıtıldığını gösteren hazne parapeti üzerinde kalkerleşen 37 cm. genişliğinde ve 17-20 cm. derinliğinde oluk yerleştirme yuvası vardır. Anıtsal çeşmenin doğu ve batı duvarlarına bitişik, mermer parapetli dikdörtgen planlı havuzlu iki çeşme, hem görsel anlamda bir bütünlük sağlamak, hem de Batı Caddesi ve Stadyum Caddesi yönünde insanların su ihtiyacını karşılamaya yönelik yapılmıştır. Çeşmenin orijinal kullanımında, kuzey cephesinde doğu ve batı köşelerde yer alan, kemerli traverten çeşmeler, günlük su ihti-

yacının karşılanması yanı sıra, bu cephelere de bir hareket kazandırmıştır. Traian *Nymphaeum*undan günümüze, apsidal planlı ana havuz, kuzeydoğu köşesinde yer alan kemerli çeşme ve doğusunda Stadyum Caddesi sonunda yer alan dikdörtgen mermer çeşme kalabilmiştir. Bunlardan kuzeydoğuda yer alan traverten kemerli çeşmenin kemerini oluşturan kilit taşı ve koltuk taşları tahrip olmuş, ancak yan kemer taşları *in-situ* halde açığa çıkartılmıştır. Orijinalde kemerli iki çeşmeye su, tankın doğusundan ve batısından uzanan L formlu kanallardan sağlanmıştır. Batıdaki çeşmeye dair herhangi bir buluntuya *in-situ* olarak rastlanmamış olmasına rağmen, L kanal ana duvarı üzerinde kemerli bir niş olduğunu gösteren kavisli bir blok yer alır. Hıristiyanlığın B. Constantinus tarafından Milano Fermanı¹³ ile birlikte serbest bırakılması (M.S. 312-313) sonrasında, *Nymphaeum*un apsidal havuzu önündeki parapet ve parapet babaları üzerine haçların işlenmesi, bu dönemde bir miktar daha ana havuzun kullanıldığını ortaya koymaktadır. M.S. 4. yy. ortalarından itibaren Traian *Nymphaeum*u ve Meydanı'nda yapılan değişiklikler sebebiyle apsidal havuzun işlevini kaybettiği ve eksedraya dönüştürüldüğü bir önceki kazı döneminde tespit edilen verilerdendir¹⁴. Anıtsal çeşmeye ait bu kullanım evresinde, 2017 yılı çalışmalarında kazısı gerçekleştirilen su dağıtım terminali ile ilgili detaylı verilere ulaşılmıştır. Çeşmeye orijinal kullanımda su sağlayan ana künkün, su tankı ve haznesinin, ana havuzla bağlantısının sona ermesi, bunun yanında kuzeydoğu köşedeki traverten kemerli çeşmenin ve doğu duvarına bitişik olarak yapılmış olan dikdörtgen formlu havuzlu çeşmenin kullanımının devam etmesi, ayrıca meydandaki diğer mekânlara su sağlanması amacıyla çeşmenin orijinal kullanımında var olan sistemin terminale dönüştürülmesi söz konusudur. Bu safhada su sisteminde de köklü değişiklikler yapılmıştır. Çeşmenin kuzey arka duvarına bitişik iki ana boru ve bunların iki yanına döşenen borularla bir dağıtım terminali yapılmıştır. Bu terminal son kullanıma kadar doğu ve kuzeydoğuda yer alan iki çeşmeye su sağlamıştır.

*Nymphaeum*un kuzey duvar sınırı ile başlayan ve Stadyum Caddesi Batı Portiği'nin dükkân sıraları ile aynı hizada sonlanan su terminalinin duvarları 292,08 m. kot seviyesinde korunmuştur. Su sisteminin planlandığı dikdörtgen

13 Şimşek 2013a, 338-340; Şimşek, C., *Laodikeia Kilisesi, Lykos Vadisinde Hristiyanlık*, Denizli, 2015, 15.

14 Şimşek 2017, 140-145, Res. 1, 11, 15-24.

mekân 6.20x3.20 m. olup Batı Portiği'nin güney sonunda doğu yönde yer alan bir kapı ile terminal içine girilmektedir. Terminalin kuzey ve batı duvarı küçük-orta boyutlu traverten taşlar ve kare formlu ya da yarım kullanılan tuğlalardan harçlı olarak örülmüştür. Kuzey duvarının 291,26 m. kotunda doğu batı doğrultulu 1.37x0.35 m. ölçülerinde traverten ve çaytaşı örgülü duvar çıkıntısı bu alanın orijinal kullanımında da var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Son kullanım aşamasında exedraya dönüştürülen apsidal planlı havuzun kuzey dış duvarında ve orta aksında yer alan, su dağıtım terminalinden iki ana künk ile batı ve doğuya ayrılan taban altına döşenen küçük çaplı künklerle dağıtım yapılmıştır. Bu künklerden kuzeydoğudaki traverten kemerli çeşmenin önünden ve batıda yine taban seviyesinde hatlar şeklinde döşenmiştir. Ana künklerden doğudaki 0.28 m., batıdaki ise 0.40 m. çapında olup künklerin içinde yoğun kullanımı gösteren ortalama 4-8 cm. kalınlığındaki kalker tabakası oluşmuştur. Batıya su sağlayan ana borunun diğerine göre daha önce yapıldığını hem içinde oluşan kalker kalınlığı hem de cidar kalınlığının fazla olması teyit etmektedir. İki ana künkü birbirinden ayıran mermer bir blokta olasılıkla farklı zamanlarda yapıldıklarına işaret etmektedir. Terminalin geç dönemde eklemeler olarak yapılan batı duvarının içerisinden geçen bir adet pişmiş toprak künkte, batıdaki mekanlara su sağlandığını gösterir.

V) *TRAIAN NYMPHAEUMU'NUN KUZEYİNDE VE BATI YANINDA YER ALAN MEKÂNLAR* (Resim: 1, 7-9)

Traian *Nympaeumu* su dağıtım terminalinin kuzeyinde ve meydandan batıya uzanan caddenin Kuzey Portiği'nin gerisinde yer alan mekânlarda yapılan çalışmaların amacı mekânların mevcut halini ortaya çıkarmak, kullanım işlevlerini ve evrelerini belirlemek, meydan ve Traian *Nympaeumu* ile bağlantısını tespit etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda öncelikle su dağıtım terminalinin kuzeyinde yer alan 6x2.70 m.lik alanda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonunda ortaya çıkartılan mekânın güney duvarı su dağıtım terminalinin kuzey duvarı ile ortak bir kullanım görürken, doğu duvarının ise Stadyum Caddesi Batı Portiği sundurma çatısını taşıyan portik gerisindeki dükkân sıraları ile aynı işlevi gördüğü anlaşılmıştır. Mekânın tabanında ise *opus spicatum*

döşemenin var olduğu, bu döşemenin tahrip olan bölümlerinde ise farklı ölçülerde olan mermer ve traverten plakalar yerleştirilerek tamir edildiği görülmüştür. Tabanda yer alan *opus spicatum* döşemeler mekânın son kullanımda dükkân işlevli olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Traian *Nymphaeumu* su dağıtım terminalinin hemen batı kısmında yer alan kazılar sonunda 4.80x2.30 m. ölçülerinde olduğu anlaşılan mekânın tabanının sıkıştırılmış sert zemini üzerinde doğu-batı doğrultulu uzanan 4 adet pişmiş toprak künk sistemi yer alır. Bu künkler mekânın doğusunu sınırlandıran duvarın altından geçmektedir. Bu durum ortaya çıkartılan su sisteminin Traian *Nymphaeumu* su dağıtım terminali ile ilişkili olduğu ve bu sistemden yandaki mekanlara su dağıtım yapıldığını göstermektedir. Ayrıca herhangi bir arıza durumunda müdahale edebilmek için mekâna Batı Cadde Kuzey Portiği'nden bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Mekânda yapılan çalışmalarda ortaya çıkartılan buluntular, M.S. 4.-7. yy.a kadar kullanım görmüş olduğunu göstermektedir.

VI) TRAIAN NYMPHAEUMU BATI CADDESİ ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 7-8)

Stadyum Caddesi güney yönde Traian *Nymphaeumu* ve Traian *Nymphaeumu* Meydanı ile sonlanmış olup meydanın güney kanadında *atrium*lu yönetici binası yer alır. Bu yönüyle meydan ve çeşme kentin önemli noktasında ve dağıtım aksında bulunur. Ayrıca meydana çapraz olarak Batı Caddesi ve doğu sokak ile güneydoğu çapraz sokak bağlanmaktadır. *Hippodomik* planlı kentte bir ana caddenin sonunda ortaya çıkartılan meydan ve bu meydana çapraz bağlantıları sağlayan sistem, kent planlaması açısından Laodikeia'da ilk kez tespit edilmiştir¹⁵.

2017 yılında bu alanda planlanan çalışmaların amacı caddenin batıya devam eden bölümünün bir kısmını ortaya çıkararak şehir içi yol ağ bağlantısını belirginleştirmek ve kullanım evrelerini saptamak için 7.5x18 m.lik bir açma yapılmıştır. İki yanında portikleri olan Batı Caddesi'nin genişliği 5.70-6 m. arasında değişmekte olup ortada kanalizasyon sistemi yer alır. Caddenin Traian Meydanı girişinde 1.60 m.lik bölümde geç dönemde (M.S. 4.-5. yy.)

15 Şimşek 2017, 146-147, Res. 24.

geçirmiş olduğu tamiratlar sonucu orijinal taban bloklarının üzerini bir sıra mermer devşirme bloklar ile kaplayarak oluşturulan ikinci kat tabanın, Batı Caddesi'nin devamında kesildiği ya da daha sonrasında sökülerek taşındığı, bu bölümdeki traverten kanal döşemelerinin M.S. 494 depreminin etkisiyle çöküntüye uğradığı ve batıya doğru eğimli bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Kazı verileri meydana açılan Batı Caddesi ve doğu sokak geçişlerinde tak şeklinde kemerli kapı yapılarak daha görkemli planlandığını ortaya koymuştur. Geç dönem uygulamasında batı caddesine açılan kemerli kapının batı ayak kenarına birer çeşme yapıldığı anlaşılmıştır. Caddede Attik-Ion kaideli sütunların, arkada ise mekânlara ait traverten duvarların taşıdığı galerilere ait sundurma çatının altında bulunan portiklerin genişliği 3.60 m. olarak ölçülmüştür. Bir basamak ile yükseltelen portiklerin devşirme olan mermer ve traverten bloklardan oluşan *stylobati* yaşanan depremler sonucunda cadde tabanı gibi batıya doğru çökme göstermiştir. Batı Caddesi Güney Portiği'nin arka duvarını oluşturan ve caddeye açılan mekânlara ait duvarlar düzgün kesilmiş traverten bloklar ve çay taşları ile örülmüş olup girişlerin iki yanında duvar diplerinde gelen kişilerin ya da dükkân sahiplerinin oturması için yapılmış sekiler bulunmaktadır. Güney Portik tabanının hemen hemen tamamının söküldüğü tespit edilmiştir. Sadece 1.40x0.46 m. ölçülerinde kalabilen mozaik alan, Güney Portik tabanının mozaik ile kaplı olduğunu, ancak daha sonra bu mozaiklerin tahrip edilerek yalnızca statümen tabakasının günümüze ulaştığını göstermiştir. Batı Caddesi Güney Portiği'nin devşirme bloklardan oluşan *stylobati* üzerinde yine devşirme yapılan ve impost başlık taşıyan sütunlar, yıkıldığı şekilleriyle bulunmuştur. Güney Portiği sütunlu galerisine ait sütunların yüksekliği yaklaşık olarak toplamda 3.50 m., iki sütun arası ise 3.30 m.dir. Batı Caddesi'nin kuzey portiğinin caddeye açılan mekânlarının girişini oluşturan duvarların toplamda 14 m.si açığa çıkarılmış olup portikten caddeye açılan üç mekânın giriş kapısı görülmektedir. Kuzey Portiğin devşirme mermer ve traverten bloklar ile oluşturulmuş tek basamaklı *stylobati* üzerinde 3 adet kaide *in-situ* halde bulunmuştur. Kuzey Portiğe ait taşıyıcı elemanlar ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Bu sebeple portiğe ait çatı yüksekliğini net vermek mümkün olmasa da güney portiğe yakın olacağı düşünülebilir. Kuzey portik tabanında sıkıştırılmış toprağın yanı sıra bir bölümünde opus sectile döşemenin varlığı tespit edilmiştir. Kazılan alan için

genel bir değerlendirme yapıldığında; Traian *Nymphaeumum* Batı Caddesi'nin kuzey ve güney tarafında portik sistemi uygulandığı ve caddenin gerisinde dükkân sıralarının bulunduğu görülmektedir. 12.5 m.lik kısmı açılan caddenin toplam genişliği 12.7 m. olup cadde tabanı ortasında kanalizasyon sistemi yer alır. Alandan çıkan sikkeler¹⁶ M.S. 4. yy.ın ikinci yarısına ve M.S. 5. yy.a tarihlendirilmektedir. Bu veriler doğrultusunda Traian *Nymphaeumum* Batı Caddesi'nin M.S. 494 depremi ile yıkılarak tahrip olduğunu ve yoğun hasar gören kanalizasyon döşemesinin tekrar düzenlenmediği varsayılarak kentin küçülmesine yol açan bu depremin ardından belki de bu caddenin kullanımının sona erdiğini söylemek mümkündür.

VII) TRAIAN NYMPHAEUMUM MEYDANI DOĞU SOKAK KAZILARI

(Resim: 1, 8, 10)

Doğu Sokak, Stadyum Caddesi'nin güney sonunda yer alan Traian *Nymphaeumum* Meydanı ile bağlantılı olarak doğu yöne uzanmaktadır. Doğu sokakta yapılan çalışmaların amacı; sokağın kullanım evrelerini ve mevcut halini tespit etmek, bu sokağın kuzey-güney yönde bağlandığı ana cadde ile birlikte kazılarak kentin güneyinde yer alan stadyuma ulaşacak yeni gezi güzergâhı oluşturmaktır. Traian *Nymphaeumum* Meydanı'ndan doğudaki ana akslara açılan bu sokağa giriş, mevcutta karşılıklı duran iki mermer ayak üzerindeki kemerli bir geçiş ile sağlanmaktadır. Buna ait 2015 yılında üzerinde Hekate kabartması olan mermer kemer kilit taşı bulunmuştur. Sokağın batı sınırında, kuzey ve güney duvarının hemen önünde yer alan mermer ayaklar üzerine yapılmış kemerli geçiş, Traian *Nymphaeumum* Batı Caddeye girişte de aynı şekilde uygulanmıştır. Dikdörtgen meydandan doğuya ayrılan sokak ve Batı Caddesi'ne kemerli geçişlerle anıtsallık kazandırılmıştır. Bir kaldırım ya da portik sisteminin uygulanmadığı sokağın iki yanında kuzey ve güney sınırlarını sokağa açılan mekanların duvarları ve girişleri belirlemiştir. İki yanda mevcut kalabilen duvarlar son kullanım evresine ait olup traverten, tuğla,

16 L.17.TN.BC.02 (M.S. 5. yy.), L.17.TN.BC.06 (M.S. 364-392 Valens- II. Valentinianus), L.17.TN.BC.07 (M.S. 402-455 II. Theodosius- III. Valentinianus), L.17.TN.BC.08 (M.S. 4. yy.ın ikinci yarısı), L.17.TN.BC.09 (M.S. 402-455 II. Theodosius- III. Valentinianus)

devşirme mermer mimari bloklar (sütun tamburu, Dor sütun başlığı, *geison*) ve çay taşlarının araları kireç harçlı olarak örülmüştür. Sokak genişliği 5.10 m. olup geç dönem kullanımında sıkıştırılmış zemin altından p.t. künklerle su geçirildiği tespit edilmiştir. Sokağın orta bölümünde 1.30 m. genişliğinde düzgün şekilde belirli bir sistemde olan mermer devşirme bloklar¹⁷ zeminden yaklaşık 10 cm. yükseltilerek doğu-batı yönünde bir sıra halinde döşenmiştir.

Sokağın güney duvarı içinde sıralanan mekânların sadece yol kenarında bulunan bölümlerinin çok az kısmı kazılmıştır. Bunlardan birisi atriumlu yönetici binası ile bağlantılı olduğu düşünülen resmi ofis birimlerine ait olmalıdır. Çünkü burası meydana açılan dikdörtgen planlı (20x6 m.), ön kısmı sütunlu galerili ve üzeri sundurma çatılı olan, tabanı mozaik döşemeli ofis önü bekleme biriminden iki kapı ile geçilen mekândır. Bu mekânın kuzey duvarı dibinde M.S. 2. yy. özellikleri taşıyan bir imparatora ait mermer zırhlı heykelin parçaları bulunmuştur. Heykelin gövde, omuz ve alt bölümü üç parça halinde duvar aksına uygun bir seki oluşturacak şekilde yerleştirilerek geç dönemde kullanılmıştır. Bunun devamında Eros heykeli ile kaide taç bloğu da duvar dibinde seki olarak düzenlenmiştir. Sokağın iki yanında yer alan girişlerde ve mekân içlerinde geç döneme ait işlikler (ezme taşı, pithos vb.) yapılarak farklı kullanımlar sürdürülmüştür. Doğu Sokak ve kuzeyinde yer alan mekân içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda toplam 26 adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Bu sikkelerden 12 tanesi kuzeyde yer alan mekân içerisinde bulunmuştur. Bu mekânda yapılan çalışmalarda ele geçirilen en erken tarihli sikke II.Constantius - Constans Dönemine (M.S. 348-361) tarihlendirilir. Sikkeler kronolojik olarak; Arcadius-Honorius (M.S. 383-423), I. Anastasius (M.S. 498-518), I. Justinianus (M.S. 527-538), Mauricius Tiberius (M.S. 582-602) ve İmparator Focas (M.S. 603-610) olarak devam eder. Doğu sokak tabanı üzerinde yapılan çalışmalarda ise toplam 14 adet sikke ele geçirilmiştir. Bu sikkelerden en erken tarihli olanı M.Ö. 2. yy.a tarihlenen Alabanda şehir sikkesidir. Bu erken tarihli sikke hem alanın Hellenistik Dönemden itibaren kullanıldığını, hem de erken dönemde Laodikeia'nın ticari ilişkilerini

17 Bloklar 0.70x0.60, 0.46x0.85, 1.0x0.55 m. ölçülerinde uzun ve kısa olmak üzere şaşırtmalı yerleştirilmiştir.

ortaya koyması bakımından önemlidir. Ele geçirilen sikkelerden dört tanesi sokağın kullanıldığı en son dönem olan M.S. 6. yy.ın sonu ve 7. yy.ın başı, Mauricius Tiberius (M.S. 582-602), Focas (M.S. 602-610) ve Heraclius (M.S. 611-641) Dönemine aittir. Kazılan alanlarda ortaya çıkartılan sikke dağılım grafiği alanın M.S. 4. yy.dan başlamak üzere M.S. 7. yy.a kadar kullanıldığını ortaya koymaktadır.

VIII) TRAIAN NYMPHAEUMU MEYDANI DOĞU MEKÂN ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 8, 11-12)

Traian *Nymphaeumu* Meydanı'nın doğusunda, doğu sokağın ise güneyinde yer alan; dıştan dışa 20x6 m., içten içe 19x4.60 m. olarak ölçülen meydana paralel kuzey-güney doğrultulu uzanan mekânda yapılan çalışmalarda ki amaç; mekânın mevcut halini, kullanım evrelerini ve çevresindeki diğer yapılarla bağlantısını tespit etmek ve mekânı ortaya çıkartıp belgelemektir. Konumu itibariyle önemli bir noktada yer alan bu mekânın güneybatısındaki *atrium*lu yönetici binası ile bağlantılı bir yapı olduğu düşünülmektedir. Olasılıkla resmi işlerin görüldüğü ve takip edildiği ofis olarak kullanılan mekânın kuzey, güney ve doğu cepheleri düzgün kesilmiş traverten bloklar, devşirme mermer mimari bloklar (tambur), çay taşı ve tuğla ile örülmüş duvar ile sınırlandırılmıştır. Mekânın meydana bakan batı cephesi yaklaşık 1 m. genişliğinde, 0.38 m. yüksekliğinde mermer *stylobat* üzerine, ortalama 2.30 m. aralıklar ile yerleştirilmiş 7 adet mermer kaide ve köşeli dikdörtgen sütunların taşıdığı sundurma çatı ile kapatılmış olup tabanı mozaik döşemelidir. *Stylobat* üzerinde yer alan dikdörtgen kesitli kaideler ortalama; 0.67x0.50 m. ölçülerinde ve 0.32 m. yüksekliğindedir. Kuzey, güney ve doğu duvarı ortalama 1 m. yüksekliğinde traverten bloklar ile örülmüş olan mekânın doğu duvarında 8.85 m. aralıkla yerleştirilmiş iki kapı girişi açığa çıkartılmıştır. Bu kapılar portik şeklinde planlanan mekân ile bağlantılı olan resmi ofis birimidir. Kuzeydeki 1.70 m. genişliğindeki kapıya ait mermer eşik taşı *in-situ* halde bulunmuştur. Güneydeki 1.40 m. genişliğindeki kapının üç fascialı kırık, eksik güney sövesi ile mermer eşik taşı *in-situ* olarak korunmuşken, kuzey söve bulunamamıştır. Çalışmalarda tabanda ortaya çıkarılan 0.96x0.14 cm. ölçülerindeki üzeri

Grekçe yazıtlı “ΑΔΡΑΣΤ” mermer arşitrav bloğunun, mekân içerisinde seki işlevinde kullanıldığı anlaşılmıştır. Doğu duvarının kuzeyinde yer alan kapı girişinin hemen güney yanında 1.74 m. uzunluğunda mermer yönetici heykeli ele geçirilmiştir. Ön yüzü ince işçilikle yapılmış olan heykelin arka yüzü detaylı işlenmemiştir. Bu durum heykelin arka yüzünün bir duvara yaslanmış olduğunu ortaya koymaktadır. M.S. 5. yy.a tarihlendirilen heykel, duvar dibinde kuzey-güney doğrultulu yüzüstü şekilde yerleştirilmiş ve olasılıkla burada bir seki işlevi görmüştür. Heykelin arka kısmında oturmaya ya da üzerine eşya koymaya bağlı aşınmalar oluşmuştur. Yönetici heykelinin bulunduğu noktanın 2.50 m. kuzeyinde 1.60x0.46 m. ölçülerinde çay taşı, tuğla ve kireç harcından örülmüş bir başka seki daha ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu düzenlemeler mekânın yoğun şekilde insan trafiğinin yaşandığı ve bir yönetim ofisi olmasından kaynaklı olarak insanların oturarak sıra beklediğini gösterir nitelikteki bulgulardır. Devam eden çalışmalar sonrasında mekân tabanının tamamen mozaik döşemeli olduğu anlaşılmıştır. Mozaik duvar dip-lerinde sarmaşık bezemesinin kullanıldığı bir bordür ile sınırlandırılmıştır. Bordür içinde ise motif olarak geometrik bezemeler tercih edilmiştir. Mozaik taban üzerinde ele geçirilen sikkeler kronolojik olarak; M.S. 3. yy. (M.S. 383-408), Arcadius, (M.S. 450-457), Marcianus (M.S. 620-641) ve Heraklius Dönemine tarihlendirilmiştir. M.S. 3. ve 4. yy.a tarihlenen sikkeler mozaikli alanın erken dönem kullanım tarihi hakkında bilgi verebilmesi açısından önem taşır. Duvar dibine, duvara paralel olarak yüzükoyun yatırılan yönetici heykelinin kaldırılması sonunda heykel ile taban arasındaki elenen toprakta Marcianus Dönemine (M.S. 450-457) tarihlenen bir adet bronz sikke ele geçmiştir.

IX) KİLİSELİ PERISTYLLİ EV'İN RESTORASYON ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 13-14)

Kent planı içerisinde kiliseli *peristylli* ev olarak adlandırılan ve kuzey tiyatrosuna ulaşan Tapınak A doğu sokağı (TDS)'nın batısında, kuzey tiyatrosunun güneyinde bulunan yapıda kazı ve restorasyon çalışmalarına 2010 yılında başlanmıştır. Bu kapsamda 2010, 2011 ve 2014 yıllarında yapılan kazı çalışmalarında yapının *peristylli* avlu, kilise ve *peristylli* avlunun güneyinde

bulunan 6 mekânı açığa çıkartılmıştır¹⁸. 2011 yılında yapılan restorasyon çalışmalarında ise ilk olarak kiliseli *peristylli* eve ait duvarlar üzerinde bulunan sıvalar sağlamlaştırılarak, korumaya alınarak sıva ve duvar resimlerinin önüne amorf tuğla parçalarından koruma setleri oluşturulmuştur. Ayrıca yapının özgün duvar sırası “capping” uygulaması kapsamında bir sıra yükseltilerek özgün duvar yüzeylerinin bozulmasının önüne geçilmiştir. 2015 yılı kazı sezonunda yapılan restorasyon çalışmalarında ise öncelikle kazısı tamamlanan *peristylli* avlu etrafında bulunan sütunların pantografla tamamlanması ve anastylosis esaslı restorasyon ile ayağa kaldırma işlemi büyük ölçüde tamamlanmıştır¹⁹. 2016 yılında *peristylli* avlu tabanında yapılan temizlik çalışması sonrasında açığa çıkartılan yatak izlerine ve mevcut taşların eksik kısımlarına göre tasnif alanından özgününe ait olabilecek parçalar tarandıktan sonra bulunan uygun parçaların yatak izlerine göre demo uygulaması yapılmıştır. Demo çalışmasının ardından tamamlama yapılacak olan avlu taban döşemelerinin kırık parçalarından alınan negatifler pantograf tekniğiyle yeni ek yapılacak kısma aktarılarak eksik kısımlar doğal traverten taş ile tamamlanmıştır. Yeni yapılan bu ekler özgün malzemedeki eksik kısımlardan yaklaşık 1 cm. düşük seviyede olacak şekilde işlenmiştir. 2017 yılında *peristylli* avluya ait traverten ve mermer döşeme taşlarının daha önce belirlenen yatak izlerine bağlı kalarak orijinal yerlerine sabitlenmesi için alanın temizlenmesi, taranması ve fotoğraflarla belgelendirilmesinin ardından çalışmalara başlanmıştır. İlk etapta 2016 yılında pantograf ile tamamlanan mevcut orijinal döşeme taşlarının master ve terazi yardımı ile alandaki sabit döşeme taşlarının seviyesine bağlı kalınarak, kuzey ve güney yönlerden orta kısma doğru, tabanın orta aksından ise doğuda yer alan kanala doğru eğim verilmiş ve demo çalışması tamamlanmıştır. Mevcut yatak izlerine ve demoya bağlı kalınarak yapılan sabitleme işleminde taban döşemeleri yerinden kaldırılarak zemin temizliği yapıldıktan sonra özgün harçtan alınan örneklerle göre hazırlanan kireç bağlayıcı onarım harcı uygulanarak bloklar orijinal yerlerine yerleştirilmiştir. Ayrıca avlu içerisinde yağmur sularının birikmesini engellemek amacı ile alanın doğusunda bulunan ve TDS kanalizasyonu ile bağlantılı olduğu tespit edilen

18 Şimşek 2012, 584-586; Şimşek 2013a, 319-328, Res. 433-438; Şimşek 2013b, 106-108, Res. 8-9; Şimşek, C., “2014 Yılında Laodikeia’da Yapılan Kazı ve Restorasyonlar”, 37. KST (11-15 Mayıs 2015, Erzurum), Cilt 1, Ankara, 2016b, 495-497, Res. 13.

19 Şimşek 2016a, 47-48, Res. 92-95.

kanal gideri baz alınarak döşeme taşlarına batıdan doğuya doğru eğim verilmiştir. Kazı çalışmalarında herhangi bir orijinal parçası ele geçmemiş ancak yatak izleri belirgin olan taban döşemeleri yatak izleri baz alınarak, mevcut dokuya uygun travertenden kesilip ebatlanmaya başlanmıştır. Bu işlemin ardından taraklanması yapılan taşlar yatak izlerine uygun olarak yerlerine orijinal taban döşemelerinden düşük seviyede olacak şekilde, özgün harçtan alınan örneklerle göre hazırlanan kireç bağlayıcı onarım harcı kullanılarak sabitlenmiştir. Ayrıca tasnif alanından bulunan ve avlu tabanına ait olan kırık ve eksik döşeme taşları pantograf ile tamamlanarak alanda kullanılmıştır. Diğer taraftan avluda biriken suyu tahliye etmek amacı ile *peristylin* doğusunda bulunan ve batı-doğu doğrultulu olarak iç narteks kısmından sonra tapınak doğu sokağına (TDS) bağlanan özgün atık su kanalı açılarak yağmur sularının taban içerisinde birikmeden dışa tahliye edilmesi sağlanmıştır. Bu amaçla iç narteks kısmındaki zemin harcı 45 cm. genişliğinde peristyliden tapınak doğu sokağına kadar (12 m.) kaldırılmış ve orijinal kanala ulaşıldıktan sonra kanal içerisinde gerekli onarımlar yapılmıştır. peristylli evin doğu duvarının dışında ise iç kısımdan gelen kanal takip edilerek sokak kanalına ulaşılmış ve bu alandaki 35 cm. genişliğinde, 80 cm. derinliğinde olan 5.90 m. uzunluğundaki kanal temizlenerek kullanılabilir hale getirilmiştir.

X) KUZEY NEKROPOLÜ ÇALIŞMALARI (Resim: 1, 15)

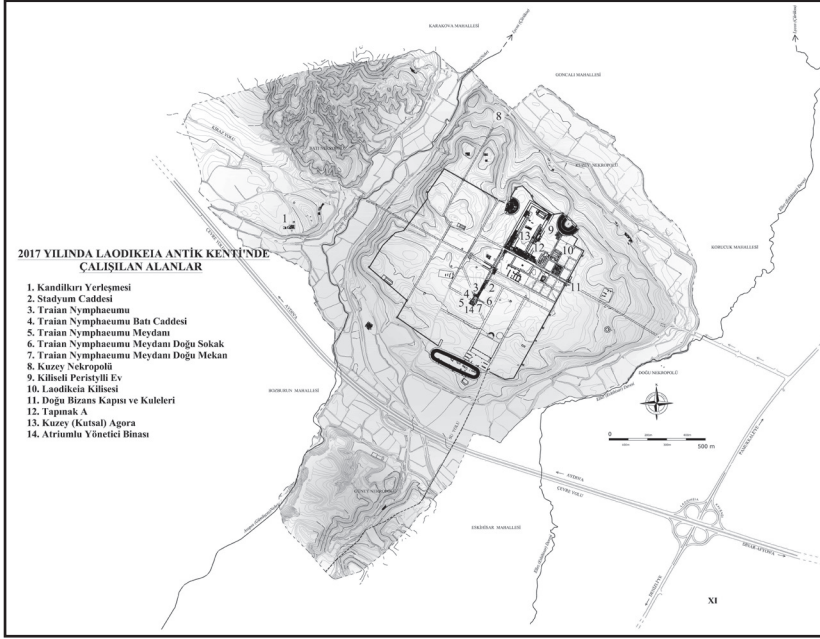
Kuzey nekropolünde 1990 yılında Goncalı Köyü (mahalle) yolunun genişletilmesi sırasında tahrip edilen ve yol kesitinde askıda kalan mezarların bir kısmının kurtarılması amacıyla 2005 yılında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir²⁰. Çalışmalar sırasında, köy yolunun güney kesitinde açıkta görülen duvarın tonozlu mezar olabileceği düşüncesiyle kazısına başlanmış ancak yapılan çalışma sonrası kuzeydoğu cephesi açığa çıkartılan duvarın bir istinat duvarı olabileceği düşünülerek bu kısımdaki çalışmalara son verilmiştir. Söz konusu mezarın tümüyle açığa çıkartılması ve kullanım safhalarını belirlemek için 2017 yılında alanda tekrar çalışma yapılmıştır. Gerçekleştirilen arke-

20 Şimşek, C., "2005 Yılı Laodikeia Kazı Çalışmaları", 28. KST (29 Mayıs- 2 Haziran 2006, Çanakkale), Cilt 1, Ankara, 2007, 467-468, Res. 11-12; Şimşek, C., "2008 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 31. KST (25-29 Mayıs 2009, Denizli), Cilt 4, Ankara, 2010, 120-123, Res. 14; Şimşek, C., Okunak, M., Bilgin, M., *Laodikeia Nekropolü (2004-2010 Yılları)*, *Laodikeia Çalışmaları 1.1-1.2*, ed. C. Şimşek, İstanbul, 2011, 27-31, Fig. 1-17, Grafik 5.

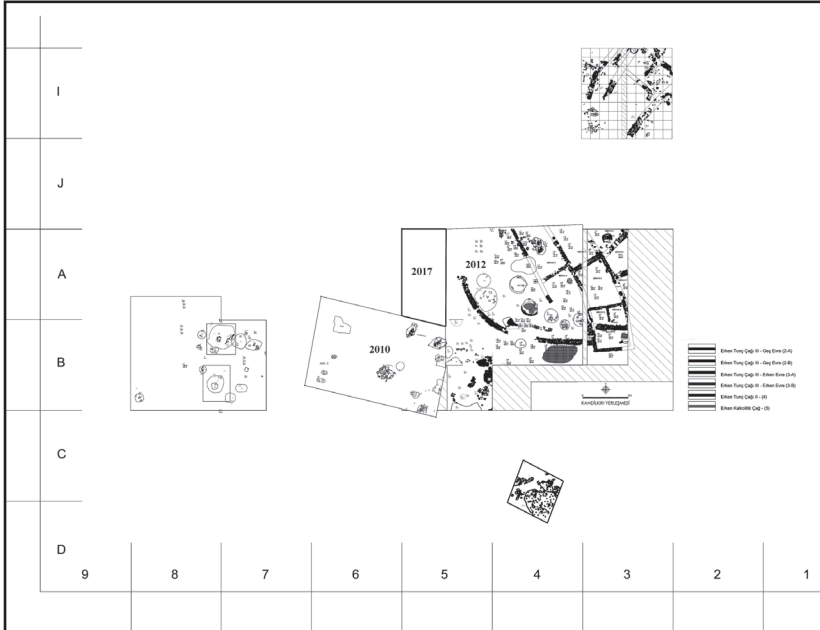
olojik çalışmalar sonrasında, kuzey nekropolünde ortaya çıkartılan iki örgü tekne mezar ile Geç Antik Çağda oda içi doldurularak bir platform oluşturulup atölyeye dönüştürülen tonozlu mezarın tarihlendirilmesine ilişkin yeni verilere ulaşılmıştır.

Daha önce yapılan kaçak kazılar sonucu, mezar mimarisinin yanı sıra mezar buluntularının da büyük oranda tahrip edildiği saptanmıştır. Ancak, L.17.KN.M2 örgü tekne mezarında tespit edilen ve M.Ö. 1. yy.ın sonu–M.S. 1. yy.ın başlarına ait bir kâse buluntusu, mezarların tarihlendirilmesindeki en önemli kriterdir. Tonozlu mezar ile örgü tekne mezarların buluntu durumları dikkate alındığında öncelikle tonozlu mezarın yapıldığı, sonraki aşamada ise örgü tekne mezarların tonozlu mezarın güneydoğu kenarına eklendiği anlaşılmaktadır. L.17.KN.M3 tonozlu mezarının ilk kullanım evresi, L.17.KN.M2 mezarındaki kâse buluntusu dikkate alındığında, Augustus Döneminin erken safhasına (M.Ö. 1. yy.ın 4. çeyreği) tarihlendirilmelidir. Tonozlu mezarın üst teraslarında, ana kayanın hemen üstünde tespit edilen kabartmalı bir kâseye ait kalıp parçasıyla, Geç Hellenistik Döneme tarihlendirilen seramik buluntular da bu düşüncüyü destekler nitelikte verilerdir. Laodikeia kuzey nekropolünde geçmiş yıllarda da tespit edilen bu tipteki kalıp parçaları, nekropolün bir bölümünün, Geç Hellenistik Dönemden itibaren seramik mahallesi olarak kullanıldığını göstermektedir. Ana kayanın hemen üstünde tespit edilen bu kabartmalı kâseye ait buluntu, alanın tonozlu mezar yapılmadan önceki kullanımına işaret etmektedir. Bu durumda mezarın Geç Hellenistik Dönemden sonra yapılmış olması gerekmektedir. Tonozlu mezarla ilişkili bir diğer konu ise tonozlu mezarın kullanım evrelerinin saptanarak, hangi dönemde atölyeye dönüştürüldüğü sorusudur. Laodikeia'nın nekropol alanlarında, geçmiş yıllarda gerçekleştirilen mezar kazıları ile antik kentte meydana gelen depremeler dikkate alındığında bu dönüşümün Geç Antik Çağın başında olduğu sonucu çıkarılabilir.

Sonuç olarak, kazısı yapılan mezarlar göz önüne alındığında, Kuzey nekropolünde M.Ö. 1. yy.ın dördüncü çeyreğinde inşa edilen tonozlu mezarın doğu kenarına M.S. 1. yy.ın başlarında örgü tekne mezarların yapıldığı anlaşılmıştır. Kentte meydana gelen depremler sonrasında ise Geç Antik Çağda tonozlu mezar atölyeye dönüştürülmüş ve kent terk edilene kadar bu şekilde kullanımı devam etmiştir.

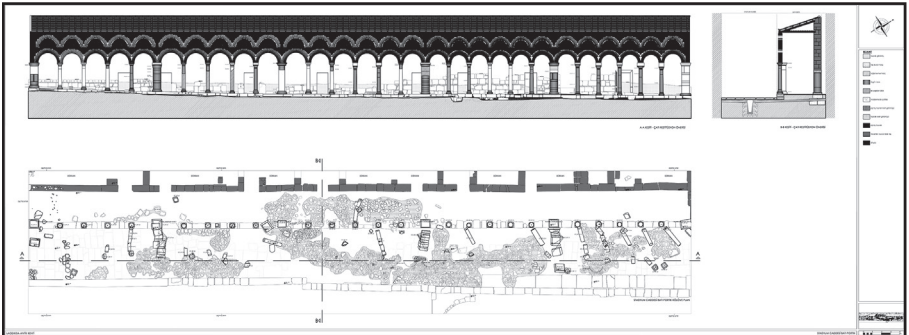
Resim 1: Laodikeia kent planı üzerinde 2017 yılı çalışma alanları.

Resim 2: Kandilkırı yerleşmesinin genel planı.

Resim 3: Stadyum Caddesi Batı Portiçe ait depremde taban üzerine yıkılan kaide, sütun ve başlıkların *in-situ* hali.

Resim 4: Stadyum Caddesi restitüsyon cephe ve kesit ile taş planı.

Resim 5: Stadyum Caddesi'nin restorasyon sonrası genel görünümü.

Resim 6: Cadde üzerine yıkılan tuğla kemer ve başlık üzerinde yapılan konservasyon.

Resim 7: Traian *Nymphaeumu*, Traian *Nymphaeumu* Meydanı, Batı Caddesi, Doğu Sokak ve arkada kuzeye doğru Stadyum Caddesi'nin görünümü.

Resim 8: Traian *Nymphaeumu*, Traian *Nymphaeumu* Meydanı, Batı Caddesi, doğu sokak ve doğu mekânın taş planı.

Resim 9: Traian *Nymphaeum* su sistemi ile kuzey ve batısında yer alan mekanların kazı sonrası görünümü.

Resim 10: Traian *Nymphaeum* Meydanı'ndan doğuya uzanan sokağın kazı sonrası görünümü.

Resim 11: Traian *Nymphaeum* Meydanı resmi ofis olarak kullanılan doğu mekân ve mekân içinde seki olarak kullanılan duvar ve yönetici heykeli ile arşitrav bloğu.

Resim 12: Doğu Mekânın tabanında yer alan bitkisel ve geometrik süslemeli mozaik döşemesi detayı.

Resim 13: Kiliseli *peristylli* evin avlusunda yer alan taban döşemelerinin restorasyon öncesi durumu.

Resim 14: Kiliseli *peristylli* evin avlusunda yer alan taban döşemelerinin restorasyon sonrası durumu.

Resim 15: Kuzey Nekropolü'nde geç dönemde odasının içi doldurularak atölyeye dönüştürülen tonozlu mezar ile doğusunda yer alan örgü tekne mezarların kazı sonrasında görünümü.